

РЕЦЕНЗІЇ

„НАЙПЕРШЕ – МУЗИКА У СЛОВІ!”

[Рецензія на книгу: Маценка С. П. Партитура роману : монографія. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 528 с.]

Наукова монографія С. П. Маценки „Партитура роману”, присвячена проблемі діалогу літератури з музикою в німецькомовному романі ХХ століття, засвідчує появу на терені вітчизняного літературознавства ґрунтовного дослідження, яке вражає не тільки своєю масштабністю, глибиною й всеохопністю, але й оригінальною концепцією інтермедіального проекту, що переконливо простежує найтіснішу інтерференцію двох основоположних видів художньої творчості – літератури й музики. Воно є непересічним явищем у сфері української германістики та гідним увінчанням багатолітньої праці авторки.

Науковий потенціал монографії цілком очевидний для кожного, хто бодай побіжно ознайомиться з її основними положеннями. Музика завжди була осердям німецького духу, німецької культури (за висловом Томаса Манна, це „найбільш німецьке з усіх мистецтв”), вона відігравала величезну роль у формуванні німецької ідентичності й ментальності. Цілком природно, що вона знайшла своє втілення і в німецькій філософії, і в німецькій літературі. Підтвердженням цьому є низка першокласних творів, переважно романного жанру, в яких музика присутня не просто як звуковий фон, а як феномен, що визначає собою всі художні складники твору. Цей об’ємний корпус текстів, можливо через свою синтетичну складність, досі не ставав об’єктом дослідження вітчизняної германістики у такому обсязі й аналітичному прочитанні. Тому монографію С. П. Маценки можна вважати цілком новаторським словом на цьому дослідницькому полі.

Основним стрижнем дослідження є *діалог* літератури з музикою в німецькомовному романі ХХ століття, себто терен інтермедіальності, стику та взаємодії двох видів художньої творчості. Це вельми складні, комплексні процеси, які вимагають доброї обізнаності в обох сферах. До честі дослідниці, вона

однаково вільно почуває себе як у літературознавчій, так і в музикознавчій царині, вільно оперуючи не тільки звичною для нас термінологією літературознавчого аналізу, але й залучаючи при розгляді заявленої проблематики базові постулати історії та теорії музики, зокрема такого синтетичного музичного жанру, як опера, чи такого імпровізаційного різновиду, як джаз. При цьому вона виходить із положення про те, що „музика може функціонувати в романі у вигляді музичного тексту, який вступає в діалогічні стосунки з вербальним текстом, конкретизуючись таким чином і надаючи своєму новому художньому контексту особливої смислової глибини” (с. 21). На думку дослідниці, привабливість музики для літератури полягає, насамперед, у її „структурних та формальних принципах”, які уможливають „поліфонічне упорядкування часу”, а „критерієм вибору аналізованих творів є наявність музичних референцій, а також саморефлексивний характер цих референцій, який вказує на специфічні медіальні дані літератури й музики, на специфіку літературної та музичної репрезентації” (там само). Заявлені тут естетичні орієнтири й цільові установки послідовно реалізуються у рецензованій праці з дивовижною наполегливістю і повнотою.

Структурно книгу поділено на три розділи, які чітко окреслюють її архітектоніку й наукові горизонти та оприявнюють її дослідницьку логіку: „Формування партитури роману”, „Організація партитури роману” та „Читання партитури роману”. У відповідності з музикальним вектором дослідження, вступ і висновки також витримані у музичному ключі й мають характерні стилізовані заголовки „Прелюдія: звернення до партитури” та „Постлюдія: семантика партитури”.

У першому розділі книги глибоко й детально простежено філософсько-естетичні підвалини референцій літератури й музики, починаючи від німецьких романтиків, від Ріхарда Вагнера й Ніцше – до сучасних культурологів й теоретиків музики (Т. Адорно та ін.). Стрижнева в цьому розділі бінарна опозиція „Вагнер–Верді”, яка втілює два полюси оперного мистецтва, котре завдяки своїй літературній основі (лібрето) якнайкраще надається до референційних зв’язків з літературою. Але оскільки йдеться тут про музику як німецький „національний міф”, то чи не варто було б трохи повніше розгорнути саме проблему сутності внутрішньонімецької музично-естетичної парадигми, яка виявила свого часу два чітко проартикульовані полюси і знайшла яскравий

вияв у полемічних працях Ф. Ніцше, що було лаконічно сформульовано ним як „Ніцше contra Вагнер”?

Змістом другого розділу є полісемантика, структура й смислове наповнення діалогу музики й літератури. Тут реалізуються теоретичні засади, на яких ґрунтується цей діалог, запропоновано відповідні термінологічні поняття („семантична партитура роману”, „музичний текст”, „діалогова модель роману”, „музичний хронотоп роману” тощо), оперування якими уможливорює виявити специфіку цього діалогу, що розгортається у численних творах німецьких письменників, які тяжіють до музичного дискурсу. Жанр роману розглядається у дотичності до музичного поняття „партитура”, екстраполюється й транспонується крізь нього. Спільним знаменником тут є бахтінська теорія поліфонічності роману, яка створює основу для функціонального зближення літератури й музики.

Історико-літературні аспекти дослідження найповніше представлені у третьому розділі монографії, де розглядаються „музичноцентровані” твори німецької літератури, які зумовили постановку зазначеної теми. Серед найважливіших – романи Т. Манна „Доктор Фаустус”, Ф. Верфеля „Верді. Роман опери”, Г. Манна „Маленьке місто”, Г. Броха „Невинні” та „Смерть Вергілія”, Г. Гессе „Гра в бісер”, І. Бахман „Маліна”, Г. Розендорфера „Майстер”, В. Вондрачека „Мара”, Р. Шнайдера „Сестра сну” й „Одкровення”, Т. Майнеке „Музика”, біографічні твори про німецьких музикантів, що вийшли з-під пера П. Гертлінга (Моцарт), В. Гільдесгаймера (Моцарт, Шуберт, Шуман), Г. Йонке (Веберн, Гендель), жіночі біографії Д. Кюна, К. Функе, Е. Єлінек (Клара Шуман), джазові варіації Г. Яновіца, Ф. Р. Фріза тощо. Всі вони розглядаються в книзі С. П. Маценки в руслі музичного дискурсу з різними акцентами, проте часом така велика кількість різнопланових за жанровими принципами й естетичними вподобаннями творів створює враження гігантського калейдоскопа, зі фрагментованих скалок якого інколи важко зібрати цілісну картину. Можливо, тут варто було б все-таки обмежитися головними тенденціями, розглянувши магістральні для даної тематики твори, а решту текстів винести за дужки. Це могло б надати рецензованій монографії ще більшої композиційної стрункості.

Вельми вдале, на наш погляд, поняття „партитури роману”, яке добре надається як до термінологічного, так і до фігурального

значення, оскільки воно доволі містке, наділене широким семантичним „горизонтом” категорією, що має далекосяжні виміри. Цілком доречно це поняття винесено як заголовок монографії. Однак назву книги варто було б конкретизувати, оскільки заголовок „Партитура роману” не дає остатнього уявлення про зміст дослідження як такого. Можливо, незайвим тут був би підзаголовок, винесений на обкладинку докторської дисертації дослідниці, яка й стала основою даної книги: „Полісемантика і структура діалогу літератури з музикою в німецькомовному романі ХХ століття”. Тоді навіть скупий бібліографічний опис книги давав би читачеві повнішу інформацію про її зміст і дослідницький діапазон.

Окремо хочеться сказати про чудову стилістику монографії С. П. Маценки. Говорити про синтез літератури й музики, про найвищі духовні злети людства не можна сухими, холодними конструкціями й фразами, тут потрібен зважений паритет наукового й образного мислення. Книгу написано мовби на одному натхненному подиху, авторська мова – добірна, гнучка й багата, хоча вона й зберігає при цьому строгість і ясність академічного викладу. Це той випадок, коли ідеально поєдналися „алгебра й гармонія”, сумлінність наукового пошуку й нестримна радість креативної творчості.

Доповнює монографію солідний науковий апарат, до якого входять реєстр німецькомовних романів, які тяжіють до музики, приклади озвучення романів сучасними композиторами (обидва реєстри оригінально прокоментовані), список використаної літератури (651 позиція), іменний та предметний покажчики, розгорнуте резюме німецькою мовою на 12 сторінках дрібного тексту (!) та коротка довідка про автора. Воістину, така наукова сумлінність трапляється на наших теренах нечасто. Я рекомендував би цю вільно й розкуто написану, з неабияким естетичним смаком оформлену й видану книгу всім молодим літературознавцям як взірць того, як слід не тільки писати, але й належним чином оснащувати свої публікації.

Петро Рихло